

Michel Foucault i klasne borbe u Francuskoj 1968.

U radu se sagledavaju Foucaultove analize problema državne i društvene moći iz sredine 1970-ih u kontekstu političkih i društvenih okolnosti u Francuskoj nakon zbivanja u svibnju 1968. Nasuprot postavci o isključivo internom metodološkom sazrijevanju, u radu se zagovara teza da su te analize mnogo više produkt svojeg doba nego što se može činiti te da su zapravo izrasle iz postavke o post-revolucionarnoj epohi u kojoj su moguće isključivo partikularne politike identiteta što će u drugoj polovici 1970-ih zagovarati Foucault.

Ključne riječi: Michel Foucault, moć, 1968, maoizam, postmoderna teorija

Za razumijevanje analitičko-intelektualnih i političkih pozicija Michela Foucaulta, razdoblje neposredno nakon pariških zbivanja u maju '68 osobito je važno. Nakon krize 1968. počinje Foucaultov sve otvoreniji javni angažman u još uvijek zapaljivoj revolucionarnoj atmosferi za koju se činilo da je zahvatila cijeli svijet. U tom se razdoblju Foucault od kontroverznog filozofa koji je pažnju medija privlačio zbog intelektualnih debata i polemika koje su pratile njegovu knjigu *Riječi i stvari* iz 1966. preobražavao u militantnog angažiranog intelektualca s jasnim političkim opredjeljenjima povezanim s radikalno lijevim frakcijama. Tada se oblikuje imidž koji je Didier Eribon sažeo naslovom III. dijela svoje biografije Foucaulta – „Militant et professeur au Collège“ („Aktivist i profesor na Collège de France“),¹ a razmak između knjiga *Arheologija znanja* iz 1969. i *Nadzor i kazna* iz 1975. može se smatrati periodom u kojem je Foucault postao, naknadnom formulacijom, „ikona radikala“.² Istodobno, u tom razdoblju zbivaju se metodološko-tematske promjene kada nakon, u osnovi, neuspjelog pokušaja usustavljanja arheologije upravo s knjigom *Arheologija znanja*, slijedi tzv. genealoški zaokret naznačen nastupnim predavanjem – *Poredak diskursa* iz 1971. – i realiziran, osim u knjizi *Nadzor i kazna*, i u knjizi *Volja za znanjem* (1976) kao prvom dijelu planirane višedijelne *Povijesti seksualnosti*.

1 Povjesničar Jacques Léonard sliku profesora s Collègea zamijenio je „kozakom historije“ kao discipline, v. Léonard, „L'historien“, str. 180.

2 Dean, „Foucault“, str. 403, a za J. G. Merquiora „neobični radikal“, Merquior, *Foucault*, str. 13.

S obzirom na tu dvostruku transformaciju, Foucaultovi radovi iz toga doba pokazuju se u prilično različitom svjetlu ovisno o tome čitaju li se iz perspektive internog metodološko-spoznajnog razvoja ili pak iz perspektive koja uzima u obzir eksterne društvene tokove i intelektualne trendove. Tako, primjerice, promatrana iz te unutrašnje vizure knjiga *Nadzor i kazna* doimala bi se kao tipična ili ključna knjiga genealoške faze, posebno u svjetlu Foucaultovih naknadnih objašnjenja o tome kako je u svoje analize počeo dodavati reagens zahvaljujući kojem se „moć“, ispisana nevidljivom tintom, počela ukazivati na papiru.³ S druge pak strane, iz eksterne vizure, može se uzeti u obzir podatak da je Foucault objavljivanje knjige *Nadzor i kazna* odgodio za dvije godine i to prvenstveno zbog toga da se njezin sadržaj ne bi izravno povezivalo s njegovim angažmanom u GIP-u ili *Groupe d'information sur les prisons* (*Grupa za informiranje o zatvorima*).⁴ Bez obzira na to je li taj podatak točan – i bez obzira na „kontroverznost“ takvog podatka, budući da je Foucault kasnije i sam priznavao tu vezu⁵ – to je samo dodatak i tek kuriozitet ako se Foucaultov „genealoški zaokret“ pokušava sagledati sistemski u cjelini gustog tkanja tadašnjih intelektualno-političkih konstelacija.

Treba pritom odmah iznijeti dvije ključne, međusobno povezane napomene, jednu metodološku, a drugu tematsku. Metodološki gledano, polazišna pretpostavka ovog rada jest da banalni biografizam koji bi život i djelo dovodio u izravnu korespondenciju „jedan-za-jedan“,⁶ nije jedina ili nužna konzekvenca uzimanja u obzir i biografije nekog autora. Za razliku od toga, Foucaulta se može pokušati promotriti na način koji bi on sam možda označio „arheološkim“ – dakle, sagledati njegov pristup i teme kao posljedice „uvjeta mogućnosti“ strukturne epistemološke i ideološke „epohalne“ rešetke. Bilo bi to dijelom nalik na „dvostruko čitanje“,⁷ no uz jednu razliku. Nasuprot kriptografskoj enigmatičnosti ontoloških teza Martina Heideggera čiju je političku dimenziju dešifrirao Pierre Bourdieu, u Foucaultovu slučaju je lakše vidljivo koliko je u ključnim intelektualnim preokupacijama i filozofskim pitanjima bio zapravo sasvim u skladu s ideološkim i političkim „duhom epohe“, što je ujedno – tematski gledano – pozicija ovog rada. Razlog zašto se dvojno čitanje koje balansira između dviju perspektiva – interne i eksterne – ipak čini korisnim, nalazi se u tome što je Foucault svojim brojnim naknadnim glosama (u publicističkoj formi novinskih ili časopisnih članaka, polemika ili intervjuja), uvelike utjecao na nastanak određene vrste kratkog spoja u kojem je sasvim eksterne impulse prevodio u interne motive koherentnog hoda analize. Ovdje je cilj upravo preispitati takvu sliku, odnosno prekinuti taj kratki spoj ukazivanjem na presudnu ulogu okolnosti i miljea.

3 Foucault, „Entretien“, str. 901-902.

4 Richard Wolin ne navodi izvor uz ovu tvrdnju (Wolin, *Wind*, str. 339), dok Dider Eribon općenito aludira na „konstitutivnu zadršku“ (Eribon, *Michel*, str. 275).

5 Foucault, „Entretien“, str. 897-901.

6 Kao ilustracija takvog pristupa može poslužiti primjerice dovođenje u vezu Foucaultova bavljenja medicinom u njegovim ranijim knjigama s početka 1960-ih s činjenicom da potječe iz obitelji u kojoj su njegovi muški preci, i s majčine i s očeve strane, već u prethodnoj generaciji bili liječnici (v. Eribon, str. 21).

7 Bourdieu, *L'ontologie*, str. 10.

U politizaciji društvene pozadine oko maja '68, što se dakle isprepliće i s Foucaultovim aktivizmom, ali i s politizacijom „znanja“ u njegovim radovima, posebnu ulogu ima maoizam koji je utjecao na čitavu generaciju te ostavio traga i na pariškoj intelektualnoj sceni. Privlačnost maoizma za zapadnjake proizlazila je iz višestrukog nesporazuma budući da ispočetka mnogo toga u vezi s kineskom „kulturnom revolucijom“ sredinom 1960-ih nije bilo poznato.⁸ Trebalo je vremena da posebno razorne posljedice tog procesa postanu vidljive, kao uostalom i to da je zapravo posrijedi obračun kineskih političkih elita, odnosno da je maoistička kulturna revolucija, pored ostalog, bila i jedna vrsta unutarpartijske „gigantske čistke“ pod manipulacijom „birokratskog vrha protiv kojeg je izvorno navodno bila usmjerena“.⁹ Štoviše, za mlade ljevičare s *École normale supérieure* plodonosnost tog nesporazuma stajala je, kako se doima iz prednosti naknadnog pogleda, u proporcionalnom odnosu sa stupnjem neupućenosti u stanje u Kini.¹⁰ Ipak, već tokom prve polovice 1970-ih polako splašnjaва entuzijazam u vezi maoizma i kulturne revolucije kako zbog unutarnjih procesa u Francuskoj,¹¹ tako i zbog informacija o tome što se točno događalo.

Jedan od razloga posebne sklonosti generacije '68 spram maoizma i kulturne revolucije u Kini bio je u tome da je ona na Zapadu isprva shvaćena kao srodna onome što je '68 označila u kontekstu zapadne hemisfere – pobunu protiv oligarhijskog okoštalog sustava koji se radikalno demokratizira odozdo. No osim što je '68 bila pobuna mladih protiv buržujskog društva njihovih roditelja,¹² ona je u Francuskoj označila i početak kraja dominacije Komunističke partije Francuske (KPF) u kontroli lijeve intelektualne, političke i sindikalne scene.

Budući da je SSSR funkcionirao kao glavni oslonac III. internacionale, odnosno Kominterne, preko koje je kontrolirana većina europskih komunističkih partija, KPF se zbog lojalnosti politici Moskve počelo vremenom doživljavati kao izrazito kruto i staljinističku inačicu europskih komunističkih partija. Kao i diljem Europe velika kušnja, pored Rezolucije Informbiroa, bila je intervencija u Mađarskoj 1956,¹³ a u pozadini procesa nakon zbivanja '68 i držanje KPF-a tijekom sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj. Za „baby-boom“ generaciju rođenu oko II. svjetskog rata, KPF se teško ili nikako nije mogao riješiti staljinističkog tereta.¹⁴

8 Anderson, *In the Tracks*, str. 72-73.

9 Anderson, *In the Tracks*, str. 73.

10 Osobito je u vezi s tim ironičan Wolin, *Wind*, 3.

11 Wolin, *Wind*, 222. gdje se čak precizira 1973. kao datum pomalo „neočekivanog dezintegriranja“ maoizma u Francuskoj.

12 I „prvi put“ da je policijsko nasilje bilo usmjereno „ne samo protiv radnika i siromašnih“, nego „sinova i kćeri više srednje i srednje klase“, Fields, „French“, str. 150.

13 Foucault je, pak, tvrdio da je za njegovo napuštanje KPF-a ključnu ulogu imala afera sa Staljinovim liječnicima 1952-53, v. Foucault, „Entretien“, str. 869-870.

14 Fields, primjerice, dogmatičnost KPF-a kontrastira s talijanskim komunistima, Fields, „French“, str. 151.

Dodatno za razumijevanje odnosa prema KPF-u treba uzeti u obzir i specifičnost političke situacije u Francuskoj u drugoj polovici 1950-ih. U vrijeme alžirskog rata koji je okončan stjecanjem neovisnosti Alžira od Francuske 1962. Komunistička partija Francuske se našla u škripcu između proklamiranih načela borbe protiv kapitalističkog kolonijalizma i imperijalizma na jednoj i konkretne realpolitike na drugoj strani,¹⁵ u kojoj nijedna strana nije sačuvala čist obraz. Podrška KPF-a socijalističkoj vladi premijera Guya Molleta u traženju izvanrednih ovlasti 1956. – što podsjeća na situaciju u kojoj se politička i parlamentarna ljevica našla uoči I. svjetskog rata – smatrana je dokazom pristajanja uz nacionalistički koncept države i kolonijalnu metropolitansku politiku.¹⁶

Pored svih dotadašnjih grijeha Partije, ono što se dogodilo nakon maja '68 u Francuskoj doživljeno je na velikom dijelu lijeve intelektualne scene, posebno među studentima, kao još jedna „izdaja“. Tada se KPF držala ne samo prilično neutralno, nego je štoviše demonstracije dijelom i minirala budući da je pod kontrolom imala određene vodeće sindikate.¹⁷ To je ubrzalo proces koji je ionako već bio na djelu, a to je formiranje i konsolidiranje nekomunističke ljevice, odnosno ljevice koja nije pod kontrolom KPF-a.

Privlačnosti maoizma i Kine je jednim dijelom, u europskom i francuskom kontekstu, vjerojatno pridonosila i ukupna globalna politička konstelacija u kojoj su od 1961. bili narušeni odnosi Kine i SSSR-a. U kontekstu takvih 1960-ih i atmosfere koja je eksplodirala u proljeće 1968. maoistička kulturna revolucija činila se kao alternativa krutom, staljinističkom modelu KPF-a i njegovoj pupčanoj vrpci koja ga je spajala s Kominternom i Moskvom. Dojam o gubitku kontrole Moskve nad ljevicom u Europi, a u atmosferi razlaza Kine i Sovjetskog Saveza i novonastalih simpatija prema maoizmu i Kini još i prije, a osobito nakon '68, dodatno je mogao biti pojačan strateškim političkim približavanjem SAD-a i Kine,¹⁸ koje je u političko-diplomatskom smislu naznačio posjet Richarda Nixona Kini 1972.

U toj atmosferi kasnih 1960-ih pojavile su se uoči '68, uz organizacije „odraslih“ članova KPF-a koje su nastajale iz unutarpartijskih frakcijskih borbi, različite studentske lijeve organizacije,¹⁹ koje su po profilu bile trockističke ili maoističke, pogotovo nakon zbivanja u maju '68 i razočarenja držanjem dijela starije generacije ljevice koja je bila pod pretežnom kontrolom KPF-a i socijalističkih partija. Uz manjinsku *Vive la Révolution*, druga glavna maoistička frakcija, nastala nakon zabrane nekih od prethodnih organizacija, bila je *Gauche prolétarienne* (*Proleterska ljevica*).²⁰

15 Wall, „The French“, str. 521-543.

16 Rat u Alžiru bio je „krucijalni stimulans za općenitiju radikalizaciju mladih u šezdesetima“, Fields, „French“, str. 149.

17 Wolin, *Wind*, str. 92.

18 Na „zagrljaj“ Kine i SAD-a upućuje Anderson, *In the Tracks*, str. 73, a za sino-sovjetski razlaz usp. Fields, „French“, str. 151. i Wolin, *Wind*, str. 12-13, 117.

19 Fields, „French“ str. 152, a za tablični popis frakcija i glasila v. str. 166. I Fields i Wolin se oslanjaju o francuske izvore o maoistima iz 1970-ih, poput knjiga sociologa Remija Hessa ili iskaza u knjizi novinarké Michèle Manceaux ili pak izdanja kuće Maspero.

20 Fields, „French“, str. 154-155. Prema Wolinu GP je bila „najradikalnija“ grupacija, Wolin, *Wind*, str. 197.

Dodatna dimenzija važna za razumijevanje cvjetanja stotinu cvjetova ljevice nad kojima je KPF gubio kontrolu, bilo je i to što je maoizam, osobito u počecima, bio vezan uz intelektualno-elitistički krug *École normale supérieure*. To je bio samo još jedan od razloga za podsmjeh i kašnjenje reakcije partijskih i sindikalnih vođa staroga kova u maju '68. Neki od njih su se sasvim udobno smjestili u zastupničke klupe višepartijskog parlamentarizma, pa je i to dodatno pridonosilo latentnom klasnom nerazumijevanju i inertnosti starije generacije ljevičara kojima su mnogi od tih mladih studenata vjerojatno doista morali djelovati kao čudni hibridi Marxa i Coca-Cole, kako se tada govorilo.²¹

Foucault je pariški maj '68 propustio, jer je tada još bio u Tunisu,²² no nakon povratka u Francusku krajem 1968. sve se više priključivao aktivnostima koje su bile povezane s takvim lijevim frakcijama, osobito s *Gauche prolétarienne* (GP). Približavanje maoizmu bilo je očito potaknuto time što su te ideje cvale u krugu ljudi – uključujući i Foucaultove osobne veze – koji su na ovaj ili onaj način bili povezani s *alma mater* iz Rue d'Ulm. Foucaultov dugogodišnji partner Daniel Defert i jedan od njegovih budućih asistenata, François Ewald, aktivno su se uključili u djelovanje pojedinih maoističkih frakcija poput GP-a, koja je počela s aktivnim terenskim radom, organiziranjem i pomaganjem štrajkova, pa onda i podržavanjem i provođenjem nasilnih akcija.

Na početku spomenuto pokretanje GIP-a može se, dakle, dovesti izravno u vezu s Foucaultovom politizacijom i radikalizacijom, napose zbog Defertovih aktivnosti povezanih s GP-om.²³ Naime, neposredan povod za aktiviranje GIP-a bila je represija nad lijevim aktivistima, osobito „maoistima“ iz GP-a koji su počeli završavati u zatvorima.²⁴ Represija je izazvala velik javni odjek i zapravo stvarala pozitivnu sliku o maoistima gurajući ih s elitističke margine u centar šezdesetosmaških zbivanja.²⁵ U takvim okolnostima pokrenut je GIP, isprva s ciljem da se, u skladu s maoističkim principom „istrage“,²⁶ informira javnost o tome kakvo je stanje u zatvorima, no aktivnosti su se postupno proširile i na probleme opće zatvorske populacije.

Kako se to odvijalo 1971. može se na kronološko-biografskoj razini sasvim izravno povezivati s Foucaultovim interesom za zatvor kao koncept kažnjavanja iz čega će nastati knjiga *Nadzor i kazna* četiri godine kasnije. No to bi značilo ostati na razini konstatiranja puke podudarnosti biografije i opusa. Mnogo interesantnije u vezi s

21 Između KPF-a, maoista te studenata i radnika tinjalo je latentno ideološko-klasno nepovjerenje, usp. Fields, „French“, str. 168, 171 i Wolin, *Wind*, str. 128, a za generaciju '68 kao „djecu Marxa i Coca-Cole“ str. 50.

22 Foucault, „Entretien“, str. 897-900, Eribon, *Michel*, str. 199, 214.

23 Najizravnije to povezuje – bez izvora – Michael Scott Christofferson, *French*, str. 68, dok Eribon navodi kako je GIP bio sasvim Foucaultov i Defertov pokret, Eribon, *Michel*, str. 243.

24 Od 1968-1972. preko 1000 lijevih aktivista dobilo je zatvorske kazne, v. Fields, „French“, str. 165, usp. Eribon, *Michel*, str. 239.

25 Represija je bila povod za uključivanje Jeana-Paula Sartrea u uredništva studentskih glasila. Fields, „French“, str. 156-157, Wolin, *Wind*, str. 199-201. Wolin smatra da je maoizam od marginalnog pokreta postao važan isključivo zbog represije vlade Georgesa Pompidoua, Wolin, *Wind*, 3, 15-16, 134.

26 Fields, „French“, str. 153.

GIP-om je to što utjelovljuje koncepte i principe koji su tokom i nakon '68 imali svoju praktičnu primjenu, no što je još važnije, te se principe može pronaći u Foucaultovoj analizi moći. Dakle, osim što su aktivnosti povezane s djelovanjem i represijom nad maostičkim aktivistima mogle biti poticaj za analizu, one su zapravo bitno utjecale na sadržaj Foucaultovih analiza. Dakako pretpostavka takvog tumačenja je već uvodno naznačeno polazište – s kojim se pozitivni komentari i apologeti Foucaulta ne bi složili – da je Foucaultova analiza moći gotovo sasvim plod svojega doba, a minimalno posljedica neke originalno razvijene perspektive uvjetovane genealoškim zaokretom u odnosu na prethodnu tzv. arheološku fazu iz 1960-ih.²⁷

U knjizi *Nadzor i kazna*, Foucault se, naime, poduhvatio pokazati da je zatvaranje, u drugoj polovici XVIII. st., od relativno marginalnog, postalo centralni oblik kažnjavanja u zapadnoj civilizaciji. Analiza moći koja sučeljava stariju srednjovjekovno-renesansnu „mehaniku“ moći,²⁸ u odnosu na modernu „mikrofiziku“ moći,²⁹ isprepliće se ili bi se moglo reći da je podređena temi kojoj je posvećena glavina knjige, a to je „genealogija današnjeg znanstveno-pravosudnog kompleksa“.³⁰ U takvom kontekstu rečenice s početka knjige *Nadzor i kazna* u kojima Foucault spominje kako ga je o funkcioniranju moći u modernim društvima više naučila sadašnjost nego prošlost uopće nisu isprazna proemijska retorika.³¹ Time se očito aludira na to koliko teme genealoškog zaokreta imaju veze s atmosferom nakon 1968. i Foucaultovim aktivnostima koje su povezane uz utemeljivanje i djelovanje GIP-a.

No pored takve razlike u odnosu na objašnjenja isključivo internim metodološkim razlozima, a to je verzija koja se uklapa u biografsko-metodološki kontinuitet, može se uočiti i nešto drugo. Naime, to da je knjiga *Nadzor i kazna*, preko, ili ispod teme „rođenja zatvora“, nastavak Foucaultove, to jest ujedno i poststrukturalističke, polemike s prosvjetiteljstvom i humanizmom na jednoj strani, te marksizmom i komunizmom koje utjelovljuje KPF na drugoj strani. To je jedan od razloga zašto Foucault pod svaku cijenu nastoji drugačije od uobičajenih načina protumačiti pojavu – i za njega indikativnu simetričnu koincidenciju – određenih fenomena u to doba, poput, primjerice, stvaranja kaznionica modernog tipa i pojave pokreta za ublažavanje kazni i uvjeta života u zatvorima,³² reorganizacije života u školama i reorganizacije režima u vojnim ustanovama³³ i sl.

27 U jednoj od najranijih monografskih, i pozitivno nastrojenih, studija o Foucaultovim radovima, Hubert Dreyfus i Paul Rabinow radove iz 1970-ih tumačili su na „interni“ – odnosno Foucaultov – način, kao zaokret prema praksi nakon metodološke slijepe ulice arheologije 1960-ih, Dreyfus i Rabinow, *Beyond*, str. 103-104.

28 Foucault, *Nadzor*, str. 56.

29 Isto, str. 26.

30 Isto, str. 22.

31 Isto, str. 29.

32 Isto, str. 240-241, 264.

33 Isto, str. 140, 146, 148.

Takve se procese može povezivati uz sliku veće humanosti, dok Foucault kao cilj svoje knjige navodi kako želi „isripovijedati rođenje i pretpovijest te zagonetne ‘blagosti’“. ³⁴ Time Foucault istodobno problematizira ideju napretka jer povijest nove „blagosti“ kao veće humanosti u krajnjoj instanci počiva na ideji poboljšanja ljudskog roda. Foucault nastoji, genealogijskim cinizmom, dokazati da procesi koji se na prvi pogled mogu činiti emancipirajućima nisu posljedica prosvjećivanja i razvoja „moralne svijesti“, nego da imaju sasvim drugačije motive i ciljeve.

Relativizacija i proklamirani cinizam nietzscheovskog podsmijeha spram pronalaznja druge istine Foucaultu su ipak pričinjali određene metodološke poteškoće. Naime on je, htio-ne htio, oblikovao alternativnu povijest nudeći, umjesto filantropske „prosvjetiteljske“ verzije, neke druge razloge nastanka modernog zatvora i načina djelovanja moći u modernim društvima. Istodobno, „genealoško“ nietzscheovsko ograđivanje od metafizičkih „skrivenih istina“ i „pravih“ povijesti urušavalo je granicu između relativizacije kao polemike s prosvjetiteljskim humanizmom, i relativizacije kao prevencije prigovora povjesničara koji su se vremenom gomilali, budući da je Foucaultu često, kako se postupno ispostavljalo, u relativiziranju „prave“ povijesti više bilo stalo do simetrije pripovijesti, a manje do povijesne preciznosti.

Naime, kao i u slučaju pojedinih njegovih tvrdnji iz arheološke faze, teze iznesene u knjizi *Nadzor i kazna* bile su kritizirane kao simplifikacije i generalizacije. ³⁵ Jedan pravac osporavanja ticao se faktografske i kronološke netočnosti, ³⁶ budući da je to jedan od zanatskih testova načina baratanja povijesnim izvorima. No osim kronoloških netočnosti za koje Foucault nije ponudio naročito uvjerljive odgovore ³⁷ – kao npr. da se zapravo tek u Julskoj monarhiji (1830-1848), ukidaju načini kažnjavanja tipični za „ancien régime“ – one su mnogo važnije ne samo po tome što otkrivaju nepouzdanost Foucaultovih generalizacija, nego jer ukazuju i na još jednu sklonost, a to je prilagođavanje činjenica simetriji vlastite argumentacije oštrih kontrasta kakvi dominiraju u knjizi *Nadzor i kazna*. Umjesto kaosa života i nepravilnosti prakse, Foucault je oblikovao „jednu lijepu intelektualnu konstrukciju“, ³⁸ a u konstrukcijama nema mjesta za nepravilnosti i odstupanja, nego se sve provodi glatko i bez otpora – nedisciplina kao da je nestala jednom kada je Zapad ušao u eru discipline.

Listi iznašanih prigovora, a koji su povezani s „literarnim sindromom“ u kojem elegancija vlastitog tumačenja odvuče Foucaulta u to da se odmetne od fakata, može se dodati i problem Foucaultova tumačenja koje inzistira na vidljivosti tradicionalne moći. Naravno da su brojne karakteristike „države“ u XVI. ili XVII. st. imale prilično

³⁴ Isto, str. 75.

³⁵ Za listu prigovora v. Merquior, *Foucault*, str. 102-107. I Wolin upućuje na prigovore, ali bez izvora, v. Wolin, *Wind*, str. 339.

³⁶ Léonard, „L'historien“, str. 166. U toj, već citiranoj recenziji Foucaultove knjige, niz takvih prigovora objedinio je povjesničar Jacques Léonard kao specijalist za povijest javne medicine u XIX. st.

³⁷ Foucault je Léonardu odgovorio pomalo u maniri „tim gore po činjenice“, navodeći kako je gornja kronološka granica njegove knjige 1840, Foucault, „La poussière“, str. 831.

³⁸ Léonard, „L'historien“, str. 171.

drugačiju formu. Jedna od karakteristika predmoderne „države“ kojom se ona ne uklapa sasvim u suvremenu definiciju, a koja je važna za Foucaultovu analizu, bilo bi i to da država nema konstantan monopol na silu. No koliko god Foucaultova perspektiva bila protuteža anakroniziranju koje u prošlosti zamišlja državu nalik današnjoj, njegov „genealoški preokret“ nije imun na pretjerivanje u tumačenju funkcije pokazivanja moći. Premda nekadašnje države nisu imale iza sebe pravosudno-policijsko-vojni kompleks kakav imaju današnje, i koliko god nekadašnji aparat države bio trom jer nije bio stalno „dežuran“ kao danas, moć ipak nije mogla ovisiti isključivo o „liturgijama mučenja“ i surovosti.³⁹ Dok, dakle, Foucault naizgled samo malo pomiče akcente, na kraju njegova analiza okrutnosti mehanike srednjovjekovne moći proizvodi dojam da je moć u XVI. ili XVII. st. doista bila samo predstava, znak, simulacija sile koju zapravo nije imala. U kojoj mjeri se takav zaključak kojem, dakle, kumuje „literarni sindrom“ može izvesti do krajnosti dobro svjedoči recepcija i aplikacija takvih Foucaultovih teza upravo u sferi proučavanja književnosti u radovima američkih književnih povjesničara, „novih historista“.⁴⁰

Ono što je pritom u kontekstu preispitivanja Foucaultove pozicije bitno ne tiče se samo faktografije i svrstavanja oko pitanja tko je u pravu, Foucault ili njegovi kritičari. Pored pitanja literarnog sindroma, repovi tih različitih rasprava o Foucaultovoj historičarskoj solidnosti i pouzdanosti posredno ukazuju ne samo na uobičajenu sklonost da se deduktivni model generalizacija tipa „disciplina ne postoji prije XIX. st.“ upotrijebi kako bi se prosvjetiteljstvu natovarilo grijeha moderne epohe, nego još i više na to da razne njegove teze i zaključci mogu djelovati kao vrlo ishitreni sudovi nastali pod dojmom onog što se zbivalo na prijelazu 1960-ih u 1970-te i da upravo zbog toga specijalistima za određenu temu ili razdoblje djeluju ili kao truizmi ili kao generalizacijske konstrukcije ili kao oboje.⁴¹

Konzekvence tumačenja moderne moći kao kapilarne društvene i disciplinirajuće hidraulike Foucault će do kraja formulirati u knjizi *Volja za znanjem* (1976), koja je, uz prethodnu, bila sagledavana kao dio zajedničke cjeline posvećene analizi moći – otud i nietzscheovska parafraza u naslovu. Istodobno u trenutku objavljivanja, knjiga je predstavljena kao prvi dio višetomne cjeline posvećene povijesti seksualnosti.⁴² Ipak, donekle ostaje nejasno je li ta knjiga nastavak interpretacije novovjekovne i suvremene moći ili razrada osnovnih kategorija za analizu seksualnosti u kojoj je pojam moći samo dio šireg sklopa. Dva kasnija nastavka nisu odagnala tu zbuđenost, premda je mapa problemsko-metodološke Foucaultove evolucije danas shvatljivija zahvaljujući objavljenim predavanjima s Collège de France.

39 Foucault, *Nadzor*, str. 48.

40 Oslanjajući se o Foucaulta, novi historisti su kao premisu svojih interpretacija Shakespeareova doba postavili tezu kako je moć u renesansi ovisila o „povlaštenoj vidljivosti“, v. Greenblatt, „Nevidljivi meci“, str. 184.

41 Léonard je Foucaultove teze doista nazvao truističkim „sloganima“, „L'historien“, str. 174.

42 Eribon, *Michel*, str. 290, a za promjene planova, naslova i redoslijeda, pa čak i izdavača, usp. str. 339-343, 311. Godine 2018. objavljen je ipak i IV. dio (*Les aveux de la chair*).

Doduše jedna od ideja, koja je u kasnija dva nastavka *Povijesti seksualnosti* došla do izražaja ali kroz bavljenje antikom, bila je geneza koncepta homoseksualnosti, no i u pogledu artikulacija te osnovne ideje o homoseksualnosti kao konstruktu XIX. st. Foucaulta je, unatoč aktivističkom imidžu, pretekla zbilja pokreta za emancipaciju.⁴³ Ipak, bez obzira na tematsko-metodološka vrludanja knjige *Volja za znanjem* koja, dakle, djeluje kao istodobno metodički priručnik za analitiku moći, otvaranje teme seksualnosti kao dijela buduće „gay“-emancipacije, ali i polemika s Jacquesom Lacanom,⁴⁴ ona se možda još i bolje od prethodne knjige uklapa u atmosferu spuštanja zastora nakon festivala-revolucije '68. To i nije toliko neobično ako se Foucaultova razrada moći iz sredine 1970-ih – kako se ovdje nastoji potcrtati – shvati manje kao Foucaultova invencija i etapa navlastitog razvojnog puta, a mnogo više kao svojevrsna opsežna „dnevnička bilješka“ izrasla iz senzibiliteta i atmosfere nakon '68. Još više od korekcije dojma o originalnosti Foucaultove koncepcije raspršene moći, ona je interesantnija kao indikator i sažetak nekoliko epohalnih zaključaka koji su nastali upravo na temelju iskustva '68 i koji će do izražaja doći kod Foucaulta, a onda još i više u okviru postmoderne teorije.

U „analitici“ – a ne teoriji moći, kako je inzistirao Foucault⁴⁵ – knjige *Volja za znanjem* u kojoj model panoptikona iz prethodne knjige prepušta mjesto potpuno decentraliziranoj i disperziranoj moći,⁴⁶ rečenice o „strogo relacijskom karakteru odnosa moći“ u kojem otpor „nikada nije u izvanjskom položaju spram odnosa moći“,⁴⁷ bile su vrlo rezonantne u atmosferi nakon '68 i pobjede koju je Coca-Cola odnosila nad Marxom. Ono što se činilo relevantno kao provokativna konzekvenca, pa se u interpretacijama i komentarima Foucaulta tome posvećivalo dosta pažnje, jest ekspanzija postavke o produktivnosti moći – formulirane zapravo u *Nadzoru i kazni* – i moguća konzekvenca takve međusobne uvjetovanosti moći i otpora,⁴⁸ što se moglo shvatiti kao teza da moć sama proizvodi otpore jer se upravo preko otpora uvećava i širi svoj doseg. U tom segmentu pitanje odnosa moći i otpora može se kroz prizmu dvostrukog čitanja sagledati kao tek jednu od inkarnacija stare (post)strukturalističke razmirice s marksizmom u vezi teme koja se u angloameričkom kontekstu naziva „agency“, a tiče se, u osnovi, dileme subjekt ili struktura.⁴⁹

43 Wolin opisuje zamah smione pariške *gay* supkulture nakon '68 u kojoj se *coming-out* počeo događati zahvaljujući, primjerice, svojevrsnom homoseksualnom manifestu Guya Hocquenghema, zbog čega je Foucault, kako tvrdi Wolin, počeo uviđati da njegov prilog emancipaciji više neće djelovati kao „odvažan“, v. Wolin, *Wind*, str. 337.

44 François Dosse navodi kako mu je Pierre Nora, povjesničar ali i urednik u izdavačkoj kući Gallimard u kojoj je objavljivao Foucault, u svojstvu kazivača prepričao situaciju u kojoj mu je Foucault otvoreno priznao kako je knjiga polemika s Lacanom, Dosse, *History*, str. 339. Eribon knjigu označava kao „raskid s Lacanom“, str. 289.

45 Foucault, *Znanje*, str. 58.

46 Isto, str. 65.

47 Isto, str. 67.

48 Isto, str. 67.

49 Anderson toj temi posvećuje cijelo poglavlje, *In the Tracks*, str. 32.

Ono što je, posebno Foucaultu naklonjenim komentatorima, nekad pričinjalo problem – historijski cinizam u tumačenju panoptizma – postaje mnogo shvatljivije na pozadini neuspjeha '68 u nastojanju da promijeni svijet, ukazujući se kao jedna od varijanti distopijskih vizija potpuno pronične, totalne moći. Istodobno, takva historijska kontekstualizacija sugerira da je aktualnost Foucaultova bavljenja društvom nadzora vjerojatno mnogo manje bila posljedica neke njegove izvanredne vizionarske sposobnosti, a mnogo više „generalizacijsko pretjerivanje“,⁵⁰ oblikovano u atmosferi generacijskog neuspjeha i razočaranosti nakon '68.

Teza o produktivnosti moći, polemična u odnosu na humanističku tradiciju i marksizam, omogućavala je Foucaultu da ostane neodređen i ambivalentan u tom pogledu. To da moć proizvodi subjekte i otpore, ima u sebi ambivalentnost koja tumačenje može usmjeriti i prema svemoći „Big Brothera“ koji je posvuda, ali i prema mrtvom kutu nevidljivosti koji Orwellovu Winstonu Smithu ostavlja minimalni prostor u kojem može zapisivati nepodobne misli.⁵¹ Dakle, iz produktivnosti moći može se izvoditi i defetistička teza o svemoćnoj kooptaciji subjekata koji ne mogu umaknuti svevidećem oku discipline i nadzora, ali se jednako tako može tvrditi i da su točke otpora usitnjene, raspršene i zapravo beskrajne. Naime, kao što nema više glavnog štaba moći budući da je ona „posvuda“,⁵² kako je tvrdio Foucault zagovarajući diskurzivnu dekapitaciju kralja bez kojeg je trebalo početi razmišljati o moći, tako nema niti jedne velike fronte ili barijade, nego su otpori, baš kao i moć, decentrirani posvuda po društvenom organizmu.⁵³

No za dugoročno razumijevanje Foucaultove pozicije tokom 1970-ih možda je interesantniji još jedan poučak, proizašao iz rasplinutih iluzija i nada '68, prema kojem je revolucija prevladana kao koncept provođenja društvene promjene.⁵⁴ Foucault je o prevladanosti revolucije i „kraju politike“ govorio u razdoblju nakon knjige *Volja za*

50 Tim riječima je Michael Walzer još sredinom 1980-ih, dakle prije današnjih kritičara Foucaulta, označio tezu o zatvoru kao temeljnom prenosivom mehanizmu društvenih odnosa, v. Walzer, *The Politics*, str. 58-59.

51 George Orwell, *Nineteen*, str. 8.

52 Foucault, *Znanje*, str. 65.

53 Isto, str. 67. Usp. Foucault, *Nadzor*, str. 203.

54 Teza o kraju politike svoju specifičnu težinu ima i u okviru kontroverzi o Foucaultovu odnosu prema neoliberalizmu. Detaljna prezentacija rasprava – koje traju već više od desetak godina – uvelike nadmašuje tematski okvir i opseg ovog članka. Može se tek uputiti na to da u odnosu na kritiku Foucaulta kakvu iznose neki od ovdje citiranih autora (usp. *Critiquer*), kao primjer apologetske pozicije ili pozicije koja se dijelom nadovezuje na Foucaulta mogu poslužiti knjige Geoffroya de Lagasnerieja (*La dernière*) ili Pierrea Dardota i Christiana Lavala (*La nouvelle*). Treća vrsta pozicije čitavu diskusiju proglašava irelevantnom (npr. Wendy Brown) ili promašenom, (Hansen, „Foucault's“). Spektar različitih pozicija u tim raspravama objedinjuje recentni zbornik *Foucault, Neoliberalism, and Beyond* koji obuhvaća kako priloge Foucault-skeptika, tako i onih koji polemiziraju s njima iznoseći varijacije već poznatih apologetskih argumenata. Usp. tablicu s četiri moguće permutacije u interpretacijama odnosa Foucault-neoliberalizam koju u svojem prilogu daje Behrent, „A Liberal“, str. 1. Prednost današnjih komentatora, u odnosu na nekadašnje, je tek to da uklapanje Foucaulta u konzervativni zaokret pariške scene krajem 1970-ih djeluje danas potkrepljenije s obzirom na veći broj dostupnih izvora.

znanjem.⁵⁵ U njoj dosljedno vlada ambivalentnost budući da se u toj analitici moći mogu naći rečenice poput „strategijsko kodiranje tih točaka otpora nedvojbeno omogućuje revoluciju“,⁵⁶ premda se istodobno odškrinjuju vratašca post-revolucionarnog doba u kojem se „Veliki, korjeniti lomovi, binarne i zamašne podjele?“ zbivaju „Katkad. No najčešće su posrijedi nepostojane i prolazne točke otpora“.⁵⁷

Elaboracija teze o disperziranoj moći u knjigama iz sredine 1970-ih može se, dakle, vidjeti ne samo kao tek jedna od formulacija razočaranja šezdesetosmaškog etosa nego i postavke, koja je također dio tog neuspjeha i koju je Foucault prigrlio, prema kojoj je suvremenost zapravo post-revolucionarna epoha u kojoj je velika frontalna revolucija sasvim anakrona i prevladana. Osim što se moglo činiti da se time, u skladu s razočaranim duhom '68, nadilazi ustajale mentalne obzore marksizma i lenjinizma, zaključak o post-revolucionarnoj eri bio je u Parizu 1970-ih opće mjesto kako su nastojali pokazati kasniji komentatori i povjesničari intelektualnih trendova.⁵⁸ Pored, dakle, Foucaultova prigrljivanja teze o post-revolucionarnoj epohi – gotovo općeprihvaćene u latentnoj polemici s jakobinsko-lenjinističkim naslijeđem – njoj komplementarna post-šezdesetosmaška „pulverizacija“ otpora imala je za Foucaulta tu prednost da je bila izrazito ambivalentna.

Otud onda može biti manje čudno da je Foucaultova „moć posvuda“ mogla funkcionirati na obje strane političkog i ideološkog spektra. U prvoj polovici 1970-ih mogla je biti izraz krajnje lijevog, anarhoidnog i antibirokratskog maoističkog etosa kritike komunizma i marksizma po mjeri KPF-a, a koji je proizlazio iz razočarenja onim što su studenti doživjeli kao konkretnu kooptaciju radništva koju je simbolizirao tzv. dogovor o povećanju plaća iz Grenella,⁵⁹ kojim je, što se tiče sindikata i KPF-a, '68 završila. No jednako dobro decentralizirana moć mogla se, sasvim suprotno, kasnije uklopiti i u kritiku totalitarizma, revolucionarnog terora i totalitarnog nadzora u drugoj polovici 1970-ih, kada će Foucault podržati „nove filozofe“,⁶⁰ među njima i neke bivše maoiste koji su ugledali svjetlo anti-marksizma.⁶¹ Prečicu od maoističkog popravljivanja i krpanja marksizma do anti-marksizma kasnije se znalo komentirati kao „konačan dokaz da je taj ultra-lijevi pokret otpočetak bio petit-bourgeois“.⁶² Premda su tek poneki Foucaul-

55 Foucault, „Non“, str. 267.

56 Foucault, *Znanje*, str. 68.

57 Isto, str. 67.

58 Kako pokazuju Christofferson i Wolin u citiranim knjigama, a to je jedno od polazišta i knjige Deana i Zamorae (*Le dernier*) u čemu se nadovezuju na Christoffersona.

59 Wolin, *Wind*, str. 101.

60 Tako je medijski bila promovirana nova generacija na pariškoj sceni među kojima su najprominentniji bili Bernard-Henri Lévy i André Glucksmann. Foucaultovom podrškom „novim filozofima“ u kontekstu francuskih debata o totalitarizmu kasnih 1970-ih potaknutih pariškom premijerom knjige *Arhipelag Gulag* Aleksandra Solženjicina, bavi se Christofferson, *French Intellectuals*, str. 198-201. Usp. Eribon, *Michel*, str. 277. i Merquior, *Foucault*, str. 107. i str. 118.

61 Uz spomenutog Glucksmanna i Michel Le Bris koji je početkom 1970-ih, kao glavni urednik maoističkog glasila, dobio kaznu od osam mjeseci zatvora, Wolin, *Wind*, str. 200.

62 Fields, „French“, str. 174.

tovi suvremenici doista proučavanje citata *Male crvene knjižice* Mao Ze Donga odmijenili studiranjem *Talmuda*, za dobar dio tadašnje pariške scene antitotalitarizam je do kraja 1970-ih postao idejni „mainstream“.

No ponad ili ispod uklapanja ili poravnavanja relacionalnog Foucaultova kompleksa znanje-moć i pulveriziranog otpora s tadašnjim intelektualnim, ideološkim i političkim trendovima, mnogo je važnije ne izgubiti iz vida da su ti njegovi „uvidi“ o multiplikaciji i raspršivanju otpora nakon '68 samo jedna od formulacija onog što će biti generalni principi pluralizma i decentralizacije tipični za postmodernu eru. Za generaciju '68 „appeal“ maoizma proizlazio je, kako je i bilo spomenuto, upravo iz toga što se – u „ironiji međukulturne transpozicije ideja“⁶³ – činilo da je „kulturna revolucija“ pokušaj razbijanja petrificirane partijske strukture koja je reproducirala buržoaski oligarhijski model i, na taj način, istodobno bila pokušaj realizacije masovnog pokreta u skladu s principima pluralizma i horizontalnosti direktne demokracije. Foucaultov GIP sasvim se uklapa u taj model jer je funkcionirao u skladu s načelima organiziranja kakvi su od '68 nadalje primjenjivani u okvirima različitih maoističkih i lijevih frakcija poput *Gauche prolétarienne*, a to su upravo principi decentraliziranosti i dehierarhiziranosti, odnosno horizontalne organizacije ili točnije samoorganizacije odozdo. Neke od ključnih riječi i tekovina šezdesetmaške ljevice, kao izazov tradicionalnoj partijsko-sindikalnoj ljevici, postali su, otud, direktna demokracija i *autogestion* ili, doslovno, „samoupravljanje“.⁶⁴ Gledajući iz perspektive „uvjeta mogućnosti“ epohe, sasvim je onda retoričko pitanje jesu li spisi Foucaulta kao poststrukturalista korijen rehabilitacije tih principa ili su spisi Foucaulta poststrukturalista ocvali pupoljci svi-banjske političke kulture studenata i aktivista. Ta se politička kultura i definirala kroz rehabilitaciju principa koji su predstavljali suprotnost birokratiziranom i hijerarhijski homogenom modusu organizacije KPF-a i sindikata koji su ionako za mlade maoiste, što je dokazivalo paktiranje s degolističkom vladom, izgubili vezu i s ciljevima borbe i s bazom.

No dugoročna i možda najefektnija tekovina '68, isprepletana i s vizijom decentralizirane moći i usitnjavanjem otpora i konceptom post-revolucionarne ere, bilo je prebacivanje revolucije u sferu kulture i životnog stila. Maoistička „kulturna revolucija“ u tom je pogledu bila samo katalizator,⁶⁵ budući da su u okviru zapadnog marksizma oko II. svjetskog rata već bili započeli procesi koji su rezultirali okretanjem području ideologije i epifenomena poput kulture kao legitimnih poprišta borbe.⁶⁶ Europska nova

63 Wolin, *Wind*, str. 57. Analizu podloge nesporazuma i transpozicije maoizma na Zapad, osim već citiranog Andersona, pružila je i Ellen Meiksins Wood, *Retreat*, str. 22-23. Wolin ne referira ni na Andersona ni na Meiksins Wood.

64 Fields podsjeća i na autohtonu francusku tradiciju sindikalizma-anarhizma i utopizma (Fields, „French“, str. 169, 150). Usp. Wolin, *Wind*, str. 139. a u vezi Sartreova zagovaranja „direktno demokracije“, str. 205.

65 Wolin, *Wind*, str. 329.

66 Anderson je to razmatrao kao dio šireg trenda okretanja zapadnog marksizma prema filozofiji, Anderson, *Considerations*, str. 49.

ljevica izrastala je, ako ne iz izvrtanja odnosa baze i nadgradnje, onda iz rehabilitiranja nadgradnje i ideologije,⁶⁷ a to je, ujedno, bilo i izvoriste kasnijih metodološki više ili manje (ne)uspješnih pokušaja povezivanja marksizma i poststrukturalizma, pa tako i Foucaulta, kao u slučaju kulturalnih studija ili novog historizma. Tezu da se područje borbe prebacilo ne samo u sferu kulture i nadgradnje, nego i svakodnevnog života i „slobodnog vremena“, činilo se da potvrđuju i promjene u socijalnoj strukturi zapadnih društava koje su dolazile s post-industrijskim društvom znanja i informacijskog doba u kojem su počeli nestajati tvornički proleter i plavih ovratnika.⁶⁸ Putanja nekih od francuskih „novih filozofa“ – „rapidna tranzicija prema konvencionalnom anti-komunizmu *tout court*“⁶⁹ – zorno ilustrira tezu da je, kako je to formulirala Ellen Meiksins Wood, „post-marksizam bio samo kratko zaustavljanje u boksu na putu prema *anti*-marksizmu“.⁷⁰

Impuls zaokreta prema kulturi, što će biti odrednica post-marksizma, Foucaultu je mogao biti izrazito zanimljiv ne samo zbog očekivanih razloga zbog kojih je to prihvatljivo strukturalističkom i poststrukturalističkom analitičaru moći „diskursa“ i ustrajnom kritičaru marksizma,⁷¹ nego i iz još nekoliko dodatnih razloga. Jedan bi bio u tome da je kulturni zaokret, čineći marksistički ekonomizam tradicionalne ljevice potpuno demodiranim, sasvim korespondirao s idejom post-revolucionarne ere. Pored toga, za Foucaulta je bilo važno još nešto što se pomaljalo u osvit tog post-marksističkog i post-revolucionarnog doba post-industrijskog društva ili jednom riječju postmoderne. Maj '68 bio je prototipska kulturna, a ne politička revolucija,⁷² koja je utrla put pluralizmu

67 Teza Raymonda Williama o „materijalnosti kulture“ – kojom se nadovezivao na reinterpretacije althusserovaca – jedno je od ishodišta „kulturalnog materijalizma“, Williams, *Marxism*, str. 5.

68 Kritike takve pozicije – sažete naslovom André Gorza *Zbogom proletarijatu* – provodna je nit citirane knjige Meiksins Wood, *Retreat*, a Gorzova se knjiga spominje na str. 15. Usp. i Anderson, *In the Tracks*, str. 105.

69 Anderson, *In the Tracks*, str. 75.

70 Meiksins Wood, *Retreat*, str. xii.

71 Elaboriranje bi uvelike nadišlo okvire i temu ovog članka, a za ilustraciju suprotnog stava koji inzistira na poveznici Marxa i Foucaulta može poslužiti zbornik čiji urednici aludiraju – bez ikakvih referenci – na „novu rabotu etiketiranja za koju pretpostavljeni neoliberalizam Foucaulta nadomješta njegov fundamentalni antimarksizam. U tome se sastoji nova manira fabrikacije slike Foucaulta kao radikalno inkompatibilnog s Marxom“ (Laval, Paltrinieri, Taylan, „Introduction“, str. 9). Premda se očito radi o temi koja izaziva burne reakcije – kako pokazuje i citirana aluzija koja nastavlja u tonu žučljive denuncijacije kritičara Foucaulta – pogotovo kod Foucaultovih apologeta, treba ipak podsjetiti da se Foucault nikada, bez obzira na izjave o sebi kao čitatelju *Kapitala II* (Behrent, „A Liberal“, str. 8), nije odrekao svojeg suda iz *Riječi i stvari* (1966) o marksizmu kao zarobljeniku XIX. st. Foucault je u više navrata, osobito krajem sedamdesetih, komentirao odnos prema marksizmu, a osim već citiranog intervjua u kojem ponavlja sud o Marxu kao autoru koji ne nadilazi horizont Davida Ricarda (Foucault, „Entretien“, str. 888), jedan od intervjua iz istog doba ima znakovit podnaslov „Kako se riješiti marksizma“ (Foucault, „Méthodologie“, str. 595). Zbog toga je uostalom, od triju epohalnih „novih mogućnosti interpretacije“ (usp. Foucault, „Nietzsche, Freud“, str. 594), svoje utočište pronašao u anti-metafizičkoj genealogiji oblikovanoj tumačenjem Nietzschea (usp. Foucault, „Nietzsche, la généalogie“, str. 1006).

72 Wolin, *Wind*, str. 260.

mikro-revolucija u formi budućih politika identiteta. U sklopu tadašnjih i nadolazećih borbi u vidu građanskog aktivizma, ekologije, manjinskih prava ili feminizma,⁷³ i seksualna orijentacija je postala oružje revolucionarne borbe.⁷⁴

Dojam koji je Foucault zabilježio u svojim knjigama kao tezu o moći koja izaziva i proizvodi otpore može se dakle shvatiti kao odgođeni efekt „kulturne revolucije“ u francuskoj recepciji kojom se revolucija selila u sferu kulture. Kako se postojeći društveni poredak pokazao toliko moćnim da je bio u stanju komodificirati čak i pobunu protiv sebe, francuski *gauchistes* su u „ideološkom mamurluku“ razočaranja nakon '68, svuda oko sebe vidjeli nadmoć sistema,⁷⁵ a Foucault – koji je čak i pod cijenu „otkrivanja Amerike“ nastojao ne prihvatiti ili zaobići zaključke marksističkih analiza⁷⁶ – to je preveo u njima razumljiv vokabular.

No moguće problematične konzekvence post-političke i post-revolucionarne relativizacije i redukcije emancipacije na kulturu i identitet dobro ilustrira Foucaultova „iranska epizoda“. Sagledana iz tog rakursa ona je zanimljiva ne samo zbog kontroverzi koje je izazvala već tada krajem 1970-ih, nego i zbog nečeg što je Foucault dosljedno provukao kroz seriju reportaža u kojima je za talijanski dnevni list *Corriere della sera* izvještavao o zbivanjima u Iranu 1978-1979. U tim Foucaultovim izvještajima i komentarima zbivanja šijitski islam poprimio je emancipirajuću funkciju, a takav stav Foucault je sažeo kada je retoričkim pitanjem u jednoj od reportaža parodijski parafrazirao Marxa: „Znate li frazu koja danas izaziva najviše podsmjeha u Iranaca? (...) ‘Religija, opijum naroda’“.⁷⁷

Limitiranost takvog Foucaultova širenja područja otpora u kojem analitički izvrnutom konceptualnom relativizacijom sve – pa čak i religija – može postati sredstvom emancipacije, dobro ilustrira intervju vođen tri godine kasnije (1982), u kojem je Foucault drogu i sadomazohistički seks sasvim jasno protumačio kao „prakse otpora“. Istodobno je u vrlo evazivnim formulacijama odgovarao na postavljeno pitanje o eksploataciji u vezi s takvim otporima.⁷⁸ S obzirom na tezu prema kojoj religija u Iranu 1979. više nije „opijum naroda“ religija i seks su, iz vizure Marxove formule,⁷⁹ u Foucaultovoj jednadžbi sasvim pravilno zamijenili mjesta. Tim je manje čudno da je otprilike 120 godina nakon Marxove analize revolucionarne 1848. Foucault, kao glasnogovornik generacije '68, mogao smatrati da su klasne borbe u Francuskoj završile.

73 Kritiku iznosi Meiksins Wood, *Retreat*, str. 198-199.

74 Wolin, *Wind*, str. 148.

75 Merquior, *Foucault*, str. 114. Merquior na tom mjestu citira Colina Gordona kao tumača koji pokušava – uzaludno po Merquioru – „marksificirati“ Foucaulta. Sintagma „ideološki mamurluk“ nalazi se na str. 143.

76 Merquior doslovce ironizira „radikalnu misao koja (...) otkriva odavno pronađenu Ameriku“, Merquior, *Foucault*, str. 109.

77 Foucault, *Téhéran*, str. 686. U već citiranom zborniku o Foucaultu i neoliberalizmu nalazi se članak koji donosi pregled pozicija kritike i obrane Foucaultova iranskog izleta (usp. Castiglione, „Foucault“).

78 Foucault, „Michel“, str. 1557-1560.

79 Marx, „Prilog“, str. 91.

Literatura

- Anderson, Perry. *In the Tracks of Historical Materialism*, Verso, London, 1983.
- Anderson, Perry, *Considerations on Western Marxism*, Verso, London, 1979.
- Behrent, Michael, „A Liberal Despite Himself. Reflections on a Debate, Reappraisals of a Question“, u: *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, ur. Stephen W. Sawyer i Daniel Steinmetz-Jenkins, Rowman i Littlefield International, London-New York, 2019.
- Bourdieu, Pierre, *L'ontologie politique de Martin Heidegger*, Minuit, Paris, 1988.
- Castiglione, Claudia, „Foucault, Neoliberalism, and the Iranian Revolution“, u: *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, ur. Stephen W. Sawyer i Daniel Steinmetz-Jenkins, Rowman i Littlefield International, London-New York, 2019.
- Christofferson, Michael Scott, *French Intellectuals Against the Left. The Antitotalitarian Moment of the 1970s*, Berghahn, New York-Oxford, 2004.
- Critiquer Foucault. Les années 1980 et la tentation néolibérale*, ur. Daniel Zamora, Éditions Aden, Saint-Gilles, 2014.
- Dardot, Pierre i Laval, Christian, *La nouvelle raison du monde. Essai sur la société néolibérale*, La Découverte, Paris, 2010.
- Dean, Mitchell, „Foucault must not be defended“, *History & Theory*, 54 (3), 2015.
- Dean, Mitchell i Zamora, Daniel, *Le dernier homme et la fin de la révolution. Foucault après Mai 68*, Lux Éditeur, Montréal, 2019.
- Dosse, François, *History of Structuralism. Volume II: The Sign Sets, 1967-Present*, prev. Deborah Glassman, University of Minnesota Press, Minneapolis-London, 1997.
- Dreyfus, Hubert L. i Rabinow, Paul, *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*, University of Chicago Press, Chicago, 1983.
- Eribon, Didier, *Michel Foucault*, Flammarion, Paris, 1991.
- Fields, Belden, „French Maoism“, *Social Text*, br. 9/10, 1984.
- Foucault, Michel, *Nadzor i kazna. Radanje zatvora*, prev. Divina Marion, Informator – FPZ, Zagreb, 1994.
- Foucault, Michel, *Znanje i moć*, prev. Rade Kalanj, prir. Hotimir Burger i Rade Kalanj, Globus, Zagreb, 1994.
- Foucault, Michel, „Nietzsche, Freud, Marx“, br. 46., Michel Foucault, *Dits et écrits I*, ur. Daniel Defert, François Ewald i Jacques Lagrange, Gallimard, Paris, 2001.
- Foucault, Michel, „Nietzsche, généalogie, histoire“, br. 84., u: Michel Foucault, *Dits et écrits I*.
- Foucault, Michel, „Non au sexe roi“, br. 200., u: Michel Foucault, *Dits et écrits II*, ur. Daniel Defert, François Ewald i Jacques Lagrange, Gallimard, Paris, 2001.
- Foucault, Michel, „Méthodologie pour la connaissance du monde: comment se débarrasser du marxisme“, br. 235., u: *Dits et écrits II*.
- Foucault, Michel, „Téhéran: la foi contre le chah“, br. 244., u: *Dits et écrits II*.
- Foucault, Michel, „La poussière et le nuage“, br. 277., u: *Dits et écrits II*.
- Foucault, Michel, „Entretien avec Michel Foucault“, br. 281., u: *Dits et écrits II*.
- Foucault, Michel, „Michel Foucault, une interview: sexe, pouvoir et la politique de l'identité“, br. 358., u: *Dits et écrits II*.
- Greenblatt, Stephen, „Nevidljivi meci“, prev. Tomislav Brlek, u: *Poetika renesansne kulture: novi historizam*, ur. David Šporer, Disput, Zagreb, 2007.

- Hansen, Magnus Paulsen, „Foucault’s Flirt? Neoliberalism, the Left and the Welfare State; a Commentary on *La dernière leçon de Michel Foucault* and *Critiquer Foucault*“, *Foucault Studies*, br. 20, 2015.
- Lagasnerie, Geoffroy de, *La dernière leçon de Michel Foucault. Sur le néolibéralisme, la théorie et la politique*, Fayard, Paris, 2012.
- Laval, Christian, Paltrinieri, Luca i Taylan, Ferhat, „Introduction“, u: *Marx & Foucault. Lectures, usages, confrontations*, ur. Christian Laval, Luca Paltrinieri i Ferhat Taylan, La Découverte, Paris, 2015.
- Léonard, Jacques, „L’historien et le philosophe. À propos de ‘Surveiller et punir. Naissance de la prison’“, u: *Annales historiques de la Révolution française*, br. 228, 1977.
- Marx, Karl, „Prilog kritici Hegelove filozofije prava. Uvod“, u: Karl Marx – Friedrich Engels, *Rani radovi*, prev. Stanko Bošnjak, Naprijed, Zagreb, 1989.
- Meiksins Wood, Ellen, *The Retreat from Class. A New ‘True’ Socialism*, Verso, London-New York, 1998.
- Merquior, José Guilherme, *Foucault*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles, 1985.
- Orwell, George, *Nineteen Eighty-Four*, Penguin, London, 2003.
- Wall, Irwin M., „The French Communists and the Algerian War“, *Journal of Contemporary History*, Vol. 12, br. 3. (Jul), 1977.
- Walzer, Michael, „The Politics of Michel Foucault“, u: *Foucault. A Critical Reader*, ur. David Couzens Hoy, Blackwell Publishers, Oxford-Cambridge (Massachusetts), 1986.
- Williams, Raymond, *Marxism and Literature*, Oxford University Press, Oxford-New York, 1977.
- Wolin, Richard, *The Wind From the East. French Intellectuals, the Cultural Revolution, and the Legacy of the 1960s*, Princeton University Press, Princeton-Oxford, 2010.

SUMMARY

Michel Foucault and the Class struggles in France 1968

The “analytics” of power in the works of Michel Foucault in the mid-1970s is reviewed in the context of political and social environment in France after the events of May ‘68. Against the backdrop of historical context and longer social and political trends, the article attempts the interpretation in the manner of “dual reading” (as exemplified by Pierre Bourdieu) as a way of successfully avoiding the traps of simplistic biographical interpretation in which all concepts and ideas are reduced on direct and immediate experiences, while at the same time retaining the relevance of the interplay between specific author and epochal conceptual agenda, almost in the vein of – one is tempted to add – Foucault’s own “archaeology”. One of the longer historical trends relevant for such interpretation of Foucault’s concept of power is the loss of influence and authority of *Parti communiste français*. During the events of May ‘68 that process was virtually completed and its aftermath marked clear division between the old-school left of PCF and trade-unions and the new left which intertwined various theoretical and political threads

and traditions. Maoism is one of such threads relevant especially for two reasons, apart from its relevance in the concrete historical sense of various groups and fractions which defined themselves as Maoist during '68 and in its wake. One is that it was easily and readily transplanted in a new context due to its ability to be perceived as akin to French *autogestionnaire* tradition with deeper (social and historical roots). The other reason is that '68 *gauchiste* style Maoism opened the path for "cultural" turn and future politics of identity. Decentralized power and pulverized resistances – as represented in Foucault's mid-1970's reconceptualization – are seen as ambivalent enough to enable Foucault to be resonant in the context of ultra-left early 1970's, as well as in the context of the neoconservative apostate move of the late 1970's. Against the supposition that Foucault's analyses were part of an internal methodological growth, the paper suggests that they were overwhelmingly the product of their own age and that they decisively grew out of the conviction about post-revolutionary era whose beginnings are marked by May '68 and in which only particular politics of identity are becoming possible, the very notion promulgated by Foucault in the late 1970s.

Keywords: Michel Foucault, power, 1968, maoism, postmodern theory